

Hüseyn Əsgərovun “Marsa səfər” əsərində publisistik fantastika və gerçək həyat

İman Cəfərov

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Naxçıvan Dövlət Universiteti
<https://orcid.org/0009-0008-8792-3196>
E-mail: imanceferov@ndu.edu.az

Hikmət Mehdiyev

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Naxçıvan Dövlət Universiteti

Annotasiya. XX əsr Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində, o cümlədən Naxçıvanda yaşayıb-yaradan qələm sahibləri milli ədəbiyyatın və publisistikanın inkişafına qiymətli töhfələr vermişlər. Belə söz sahiblərindən biri olan Hüseyn Əsgərov bütün publisistik yaradıcılığında yaşadığı cəmiyyətin problemlərini qələmə almaqla, xalqın taleyüklü məsələlərini gündəmə gətirməyə çalışmışdır. Özünəməxsus yaradıcılıq üslubuna malik yazıçı-jurnalist XX əsrin 90-cı illərində bölgə üçün xarakterik olan bütün prosesləri öz həyatında yaşamış, doğma xalqının son dərəcə çətin bir tarixi dövrdən keçdiyini, bununla bərabər, ilahi bir məmləkət sevdası ilə bölgəni qorumalarını müxtəlif əsərlərində canlandıraraq, prinsip etibarilə, Naxçıvanın publisistik salnaməsini yaratmışdır. H.Əsgərovun “Marsa səfər” əsərində də 1990-2000-ci illərdə Naxçıvanda insanların müxtəlif çətinliklərlə üz-üzə qalmaları qələmə alınmışdır. “Marsa səfər” əsəri hətta Azərbaycan ədəbiyyatında satirik fantastik publisistikanın ən qiymətli nümunələrindən biridir. Əsərdə soydaşlarımızın çətin şəraitdə yaşamalarına baxmayaraq, bölgə insanların hüduzsuz Vətən sevgisi ilə doğma yurdlarına bağlılıqları hər bir oxucuda qürur hissi doğurur. “Marsa səfər” əsərində bədii fantastika, reallıq və publisistika bir-birini tamamlamaqdadır.

Açar sözlər: Mars, ictimai, nöqsan, Naxçıvan, doğru, söz, publisistika, fantastika

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 19.02.2026; qəbul edilib – 24.02.2026

Publicistic fantasy and real life in Huseyn Asgerov's work “Journey to Mars”

Iman Jafarov

Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor
Nakhchivan State University
<https://orcid.org/0009-0008-8792-3196>
E-mail: imanceferov@ndu.edu.az

Hikmet Mehdiyev

Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor
Nakhchivan State University

Abstract. In the 20th century, writers who lived and created in various regions of Azerbaijan, including Nakhchivan, made valuable contributions to the development of national literature and publicism. One such literary figure, Huseyn Asgerov, sought throughout his publicistic creativity to address the pressing issues of his society and to bring matters of national importance to public attention. Possessing a distinctive creative

style, the writer-journalist personally experienced all the processes characteristic of the region during the 1990s. Depicting in various works the extremely difficult period his native people endured, as well as their efforts to protect the region with a profound love for their homeland, he essentially created a publicistic chronicle of Nakhchivan.

In his work *“Journey to Mars”*, H. Asgerov portrays the hardships faced by the people of Nakhchivan during the years 1990-2000. The work is considered one of the most valuable examples of satirical fantastical publicism in Azerbaijani literature. Despite the extremely difficult living conditions of our compatriots described in the work, the boundless love for the Motherland and deep attachment to their native land shown by the people of the region evoke a strong sense of pride in every reader. In *“Journey to Mars”*, artistic fantasy, reality, and publicism complement one another harmoniously.

Keywords: Mars, society, shortcoming, Nakhchivan, truth, word, publicism, fantasy

Article history: received – 19.02.2026; accepted – 24.02.2026

Giriş / Introduction

Bir qayda olaraq, cəmiyyətlər ciddi ictimai-siyasi proseslərlə üzləşdikdə publisistika söz sənətinin digər sahələrini önə keçir və xalqların taleyüklü məsələlərini gündəmə gətirir. O da var ki, publisistika müəyyən keyfiyyətlərinə görə jurnalistikadan, eləcə də ədəbiyyatdan fərqlənir. Kütləvililiyinə görə jurnalistika ilə eyni sırada dayanan publisistika, global məsələlərin təqdimi baxımından daha çox bədii-fəlsəfi ədəbiyyata yaxınlaşır. Əlbəttə, eyni həyat hadisəsi publisist və ya jurnalist üçün material verə bilər. Lakin həmin həyat hadisəsinin xalqın gələcək taleyi ilə əlaqəli məqamlarını görmək və göstərmək artıq publisistin işidir. Digər tərəfdən, XX əsr boyu Azərbaycanın bölgələrində yaşayan qələm sahibləri də dəyərli publisistik əsərlər yaratmışlar. Lakin həmin əsərlərin əksəriyyəti obyektivlikdən uzaq olmuşdur. Hətta ilk baxışda belə bir təsəvvür yaranır ki, bölgələrdəki yaradıcı insanlar əsasən öz istedadlarını poeziya, yaxud nəsr sahələrinin inkişafına həsr etmişlər. Fədakar jurnalist Hüseyn Əsgərovun yaradıcılığı isə estetik təfəkkürlə bölgələrdə yaranan publisistikanın səviyyəsi haqqında söz deməyə imkan yaradır [4, s.88-89].

Əsas hissə / Main part

1996-2000-ci illərdə Naxçıvan ədəbi mühitində, hətta Azərbaycan ədəbiyyatında publisistika adlı yaradıcılıq sahəsinin ən kamil nümunələrindən biri Hüseyn Əsgərovun *“Marsa səfər”* əsəridir. Bununla belə, bu əsərin diqqətdən kənarda qalması təəssüf hissi doğurur. Xatırladaq ki, 2 cildən ibarət *“Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı”* kitabının birinci cildində *“fantastik”* sözünün işlədilmə sayı 14-dür və həmin məqamlarda da Elçinin, Anarın, Gülşən Lətifxanın müxtəlif əsərlərindən söz açılır [9, s.286, 312, 335]. Halbuki Hüseyn Əsgərovun *“Marsa səfər”* əsərini Azərbaycan ədəbiyyatında fantastik satirik publisistikanın ən uğurlu nümunələrindən biri kimi dəyərləndirmək mümkündür. Əsəri oxuduqca bir daha dəqiqləşdiririk ki, müəllifi düşündürən heç də Mars planeti, yaxud həmin planetə səyahət təəssüratları deyil, elə yaşadığı həyatdır, dünyadır, cəmiyyətin ciddi problemləridir.

Ümumiyyətlə, Hüseyn Əsgərovun yaradıcılığında Cəlil Məmmədquluzadə sənətinə ehtiram aydın duyulmaqdadır [5]. *“Marsa səfər”* əsərinə əsaslanaraq, yazıçı-jurnalist Hüseyn Əsgərov həyatı görmə, əksətdirmə üslubu baxımından *“Molla Nəsrəddin”* ənənələrinə bağlı olmuş, böyük Mirzə Cəlil kimi, əvvəlcə oxucunun diqqətini başqa bir mövzu ilə cəlb etmiş, sonra isə birdən-birə ictimai nöqsanlarımızdan söz açmışdır. Bu cəhətdən Hüseyn Əsgərovun əsər daxilindəki qəfil mövzu dəyişmələri başadüşüləndir. Fikirlərimizin təsdiqi üçün *“Marsa səfər”* əsərinin əvvəlindəki bir neçə cümləyə diqqət yetirmək kifayətdir: Canlara dəyən dostlarımdan biri Bakıdan mənə telefon açdı: –

İki gündən sonra özünü mənə yetir. Səfərimiz var, ola bilsin ki, Marsa uçduq.

Bu cib telefonunu əsrin ən böyük kəşfi hesab edirəm. Doğrudan da, inanılası deyil ki, məsələn, Qabılıda oturub dünyanın o biri başı ilə söhbət edəsən. Fəqət dostumun çağırışı cib telefonunun texniki tərəqqidəki yerini arxa plana keçirdi. İndi heç Qabılıya getməyə nəqliyyat tapa bilmədiyimiz bir dövrdə Marsa uçuşdan bəhs etmək əsl fantastika idi. Nağıllara inanmasam da, dəvəti qəbul etdim, çünki mən dostluqda möhkəm adamam, eləcə də dostlarım.

Tərs kimi qışın oğlan çağы idi. Belə günlərdə Naxçıvandan Bakıya gedib-gəlmək Marsa gedib-gəlməkdən çətinidir [6, s.200].

Qeyd edək ki, ümumiyyətlə, Avropa ədəbiyyatşünaslığında fantastik əsərlərin mahiyyətinin araşdırılması, həmin əsərlərin struktur təhlili mühüm yer tutmaqdadır. Tədqiqatçıları daha çox düşündürən isə təqdim edilən fantastik həyatın gerçək həyatla nə qədər eyniyyət təşkil etməsidir [11]. H.Əsgərovun “Marsa səfər” əsərinə struktur təhlil baxımından yanaşdıqda, aydın şəkildə görünür ki, müəllifi düşündürən əsas məsələ heç də Mars planeti deyil, Yer planetinin Naxçıvan adlı bölgəsində insanların hər gün qarşılaşdıqları çətinliklər, o cümlədən nəqliyyat sahəsində olan imkansızlıqlardır. Hüseyn Əsgərov sözarası bildirir ki, Naxçıvan şəhərində yaşayan bir insan üçün Marsa getmək problem deyil, problem şəhərdən Qabılı kəndinə, yaxud Bakı şəhərinə getməkdir. Beləliklə, “Marsa səfər”in müəllifi Bakı şəhərinə gəlir, dostu ilə yollanır, dostu, onun oğlu və müəllif raketə əyləşərək Marsa üz tuturlar. Bununla belə, müəllifi məşğul edən, yenə də adını çəkməyə də, doğma şəhəri Naxçıvan, Azərbaycandan ayrı düşmüş bu qədim diyarda 1995-ci illər üçün səciyyəvi olan yaşayışın çətinliyi, elektrik enerjisinin fasilələrlə verilməsi, insanların evləri qızdırmaq üçün elektrik enerjisindən istifadə etmələri, nəticədə isə elektrik xətlərinin gərginliyə dözməyərək ərimələri, bir-birlərinin üzərinə tökülmələridir. Əslində Hüseyn Əsgərovun təqdim etdiyi dünya başdan-başa, bir-birlərinə zidd olan hadisələrlə doludur və bu mənada “Marsa səfər” çağdaş Azərbaycan publisistikasının ən qiymətli nümunələrindən biridir. Əsərdə həyat, fəlsəfə, ədəbiyyat və jurnalistika vəhdət halındadır [2, s.3]. Budur, yazıçı-jurnalist göstərir ki, dünyanın bir qütbündə insanlar Marsa səfər edir, digər qütbündə isə yaşadıkları evləri qızdırmaq üçün istilik tapa bilmirlər. Lakin “Marsa səfər”in müəllifi yeni cəmiyyətdə doğru sözün nə qədər təhlükələr yaradacağını da bildiyindən sözlərini ehtiyatla seçmiş, bu zəmində də Naxçıvandakı mövcud vəziyyəti canlandırmağa nail ola bilmişdir. Hesab edirik ki, təhlil etdiyimiz əsərin bu məqamında deyəcəyi sözü ifadələr arasında gizlətmək baxımından Hüseyn Əsgərovla böyük fransız yazıçısı Fransua Rable arasında bir bərabərlik işarəsi də qoymaq mümkündür. Budur, Fransua Rable məşhur “Qarqantua və Pantaquiel” əsərinin əvvəlində oxucuya belə müraciət edir: “Tullantı yığınında beyin sümüyü tapan iti görmüsünüzmü? Baxın, it onu necə qoruyur, necə qədrini bilir, dişləri ilə necə bərk tutur, nə qədər ehtiyatla dişləyir, necə səbrlə gəmirir, necə də təmiz sorur. Nə üçün it bu qədər əlləşir? Bu kirli sümükdən o nə almaq istəyir? Məsələ aydındır: it o sümükdən beyini sormaqla istəyir. Beynin necə dadlı yemək olduğunu isə hamı bilir.

Mən də, əziz dostlar, istərdim ki, siz bu ağıllı, fərasətli və səbirli itə oxşayardınız. Siz əvvəl başdan mənim kitabımı yaxşıca iyləməli, dərinlən duymalısınız. Sonra da asudə vaxtınızda onun barəsində düşünməli, sümüyü sındırmalı, beyni sormalısınız” [7, s.18-19].

Bəli, Hüseyn Əsgərovun satirası da beyin iliyi qədər ləzzətlidir, bununla belə, sərt qranitdən ibarət örtüyün içərisindədir və oxucudan mahiyyəti üzə çıxarmaq üçün bir qədər artıq zəhmət çəkməyi tələb edir. “Olmayan qəvvəsi-bəhri-mərifət arif deyil, Kim sədəf tərkibi-təndir, löləi-şəhvar-söz” [8, s.151]. “Marsa səfər”də ilk səfər təəssüratları: “Parklar, xiyabanlar get-gedə kiçilir, Bakı gözüümüzün önündə əriyirdi. Sonra yalnız sular qaldı, Xəzərin mavi suları... Bir az da yüksəyə qalxanda zirvəsi ağ çalması dağların o tərəfində mənim doğma şəhərim göründü. Axşam olduğu üçün şəhərin yalnız bir məhəlləsində işıqlar sayırırdı. Hərdən də sanki şimşəklər çaxırdı. Dostum qışın bu oğlan çağında şimşək çaxmasını ilahi bir qüvvə ilə əlaqələndirirdi. Onu başa saldım ki, burada möcüzə-zad yoxdur. Çaxan şimşək deyil, qırılıb bir-birinin üstünə düşən elektrik xətləridir.

Həddən artıq yükləndiyindən tab gətirmir. Birdən-birə doğma yerlərdəki bu atəşfəşanlıq üçün qərubsədim” [6, s.202].

Fikrimizcə, H.Əsgərovun “Marsa səfər” əsəri fantastika haqqında elmi fikrin qənaətlərini bir daha dəyərləndirməyi tələb edir. Budur, L.Abbasova eyni xarakterli əsərlərin səciyyəvi cəhətlərindən belə söz açmışdır: “Fantastika adətən gələcəyi, qeyri-adi texnoloji inkişafı, başqa planetlərdəki varlıqları təsvir edən, bütün bunların fonunda həm realistik, həm də romantik mənzərə yarada bilən ədəbi janrdır. Ədəbiyyatla yanaşı, fantastika həm də digər incəsənət sahələrinin də əsas yaradıcılıq metodlarından biri hesab olunur. Fantastiklər öz əsərlərində daim yeni texnologiya, robotlar icad etməyə, insanlığın gələcəyini öncədən görməyə cəhd edirlər” [1, s.23].

Düşünürük ki, satirik fantastik publisistika bir qədər fərqli yanaşma tələb edir. Çünki bu üslubda yazıçını gələcək deyil, bu gün düşündürür. “Marsa səfər”də də səyyahın Marsla bağlı ilk təəssüratları əslində 1995-1996-cı illərdə Naxçıvanda yaşamış hər bir bölgə sakininə dövrün çətinliklərini xatırlatmaqdadır. Hətta o illərin xatırladılması da xoş deyil. Çünki 1988-ci ildən Naxçıvan blokada şəraitində idi. Blokadanın başlandığı dövrdən Naxçıvana təbii qazın nəqli dayandırılmışdı. Qışda evləri isitmək üçün neft, kömür, qaz tapa bilməyən naxçıvanlılar həyatlarında olan meyvə ağaclarını, eləcə də müxtəlif meşə zolaqlarını doğrayır, qışdan çıxmağa çalışırdılar. Evlərə elektrik enerjisi fasilələrlə, 2 saatdan, 4 saatdan bir, bəzən də sutkada 2 saat verilir. Prinsip etibarilə “Marsa səfər” elə ümidlərin qaranlıqda yox olduğu 1990-cı illərə səfər idi. Bununla belə, müəllif bu fikirdədir ki, Azərbaycan mədəniyyətini tamamilə ümitsizliyə qərq etmək mümkün deyil: “Aşağıda uzanıb gedən mənzərə qürubun son şəfəqləri ilə işıqlansa da tutqun görünürdü. Aydan əsər-əlamət yox idi. Ulduzlara qədər hər yerə elə bil qara qatran çəkmişdilər. Qanadın axırında ışıldayan iz uzanırdı. Xarici aləmin onsuz da çətin görünən cizgiləri onun işığında səriyən zəif pərdə kimi yoxa çıxırdı. Yolumuz üstündə kiçik asteroidlər olduğunu eşidəndə məni həyəcan bürüdü. Belə zülmət gecədə hər an toqquşma qaçılmaz hal idi. Dostum bildirdi ki, bunun üçün narahat olmağa dəyməz. Çünki raket elə hazırlanıb ki, qarşıdakı hədəfləri vaxtında qeydə alıb yarasalar kimi onlardan yan keçir” [6, s.202].

Qəribə və həm də tamamilə başa düşüləndir ki, Marsa səfər etməsinə baxmayaraq müəllifi bir qayda olaraq yaşadığı dünya, Avropa ölkələrinin türk dövlətlərinə ikili standartlarla yanaşması, min illər boyu türk tarixinin saxtalaşdırılması, əsl həqiqətin yox edilməsi düşündürür. Hesab edirik ki, “Marsa səfər” əsəri adi publisistik əsər deyil, Azərbaycan publisistikasında simvolizmi təmsil edən bir nümunədir. Bəli, “Marsa səfər” Hüseyn Əsgərovun türkün tarixini saxtalaşdıranlara qarşı etirazıdır. Bununla belə, Hüseyn Əsgərovun etirazı da özünəməxsusdur, ideal ədalətin mövcudluğuna, həmçinin oxucuları məşğul edən bəzi məfhumu anlayışların yenidən gündəmə gətirilməsinə hesablanır. Məsələn, maarifçi realistiklər bu fikirdə olublar ki, elmdən uzaq beyinlərdə mövhumat və xurafatın hökmranlıq etməsi labüddür. 1990-cı illərdə, elə bu günümüzdə də bəzi məfhumu anlayışların düşüncələri məşğul etməsi məlum faktdır. Bu sırada ruhlarla əlaqədar söz-söhbət çağdaş zamanımızda da səngimək bilmir. Beləliklə, “Marsa səfər” əsərində oxucuya yeni bir ruhlar aləmi təqdim edilir. Lakin həmin ruhlar aləmində olanlar da öz talelərini bu dünyada müəyyənləşdirmişlər. Hətta fədakar publisist müəllifə görə, ruhlar aləmində tarixi saxtalaşdıranların cəzası daha ağır olacaq: “Bir qədər yuxarıda toplum halında havada süzən eybəcər donqar qocalara rast gəldik. Dostum dedi ki, onlar eramızın müxtəlif dövrlərində yaşamış salnaməçidirlər... Onları cənnətə, yaxud cəhənnəmə göndərmək də müşkül məsələyə çevrilib. Çünki tarixi elə qatıb-qarışdırıblar ki, hətta mələklər də kimin düz, kimin yalan yazdığını aydınlaşdırmaqda zorluq çəkir.

Mənə elə gəlir ki, mən o adamların içində tanış alim və tarixçilər gördüm. Onlar yəhudi-məcucların və yam-yamların ari irqə məxsusluğu barədə traktat yazırdılar. Qocalardan biri biz geri dönənədək traktatın hazır olacağını bildirdi və istəyimiz olsa, bir nüsxəsini də bizə çatdırmağa söz verdi. Lakin əsəri əldə etmək bizə müəssər olmadı. Geri dönərkən həmin qocanın elmi mübahisə zəminində öldürüldüyünü, ruhunun isə sürgün edildiyini eşidib üzüldük. Hər halda, ruhlar bizi

əliboş yola salmazdılar. Onlardan ayağında yaraşlıq kətan başmaq, əlində səbət, qurşağına parıldayan oraq keçirmiş ruh müəllifi olduğu “Üstürlərin üstünlükləri” adlı kitabını öz avtoqrafı ilə bizə təqdim etdi. Kitab o qədər qalırdı ki, ağırlığından raket tövşüməyə bənzər səs çıxardı, odur ki, kitabın yarısını cırıb atmağa məcbur olduq.

Bu hadisə ruhların əbədiyyəti və ölməzliyi barədə prinsiplərin elmi əsaslarının mövhumat və xurafat üzərində qurulduğunu təsdiqlədi. Deməli insanlardan fərqli olaraq ruhlar dəfələrlə ölüb-dirilir” [6, s.203].

Bütün hallarda Marsa səfər günün reallıqlarına, Naxçıvana, Azərbaycana və gerçək dünyamıza səfər mahiyyəti daşımaqdadır. Heç kəsə sirr deyil ki, 1990-2000-ci illərdə bütün Qərbi dövlətləri Azərbaycanla bağlı həqiqətlərin nədən ibarət olduğunu bilsələr də, erməni yalanlarını həqiqət kimi qəbul edir, Azərbaycanın haqq səsinə eşitməkdə zorlanırdılar. Eyni səbəbdən Ümummilli lider Heydər Əliyev xarici səfərlər zamanı özü ilə xəritə aparır, Azərbaycanın xəritəsini Avropanın təfəkkürünə çıxmaq istiqamətində sistemli iş aparırdı [12, s.260-269]. Halbuki, on illər boyu ermənilər tarixi saxtalaşdıraraq Qərbi ölkələrini inandırmağa çalışmışdılar ki, onlar Zaqafqazıyanın, Qarabağın qədim sakinləridirlər və guya həqiqət naminə azərbaycanlılara qarşı mübarizə aparırlar. Mahiyyət etibarilə, Hüseyn Əsgərovun “Marsa səfər” əsəri müəllif fikrinin təqdimi baxımından Azərbaycan publisistikasında tamamilə yenilikdir. Həm də belə demək mümkündür ki, bu əsər adi oxucu üçün deyil, cəmiyyətin global problemləri haqqında düşünmə biləcək oxucu üçün qələmə alınıb. Yadımıza böyük türk oğlu İsmayıl bəy Qasıralının çox qiymətli bir kəlamı düşür: “... Hər nə yazacaqsansa, qələmi üç qəpiklik qara mürəkkəbə batırma, ürəyinə batırıb qanın ilə yaz, sözün ötür vicdanlara yetər, əks halda səmərəsiz olar, keçər gedər” [10, s.195].

Bəli, “Marsa səfər” ürək qanı ilə yazılmış bir əsərdir. Müəllif razılaşa bilmir ki, çağdaş dünya tarixşünaslığı insanlığa qənim kəsirləri, sözdə demokratiyanın müdafiəsində dayanaraq işdə vəhşiliklər törədənəri, özlərindən başqa digər xalqlara şovinst münasibət bəsləyənləri ari irqin nümayəndələri olaraq tanımaqdadır. Müəllif barışa bilmir ki, maddi çətinlik səbəbindən əsl elm adamları tədqiqatlar aparmaq əvəzinə əkin-biçinçiliklə, meyvəçiliklə məşğuldurlar. Hüseyn Əsgərov aydın şəkildə söyləyir ki, real vəziyyətə görə, artıq qalın-qalın kitablar nəşr etdirmək imkanlılar üçün o qədər də çətin deyil və əsl həqiqətdə elmdən uzaq həmin kitablar cırılıb atılmalıdır. Ümumiyyətlə, “Marsa səfər” deməyə əsas verir ki, müəllif yaşadığı cəmiyyətin hər bir problemi haqqında ciddi şəkildə düşünmüş, insan və onu əhatə edən mühit probleminə münasibətdə özünəməxsus mövqedə dayanmışdır. Həmin mövqe isə yeni cəmiyyətin idarəetməsindən tutmuş sırası işçilərinə qədər hər kəs haqqında obyektiv mülahizə yürütməyi şərtləndirməkdədir. Budur, “Marsa səfər”in səyyahı artıq marslılarla tanış olsa da, oxucuya hər gün qarşılaşdığı həqiqətlərdən, gerçək həyatda bələdiyyələrin heç bir real fəaliyyət göstərmədən mövcud olduqlarından, eyni səbəbdən küçələrin məişət tullantıları ilə keçilməz hala düşməsindən söz açır: “Marsa yenəndə külək təzəcə başlamışdı. Bizə deyəndə ki, bu külək bələdiyyənin sifarişi ilə əsir, quruyub yerimizdə qaldıq. Sən demə, Marsda küçə-bacanı məişət tullantılarından təmizləmək üçün texnika və işçi qüvvəsi çatışmadığından və ya onlara qənaət edildiyindən küləyin gücündən istifadə olunur. Belə ki, külək əsəndə məişət tullantılarını süpürə-süpürə ərşə qaldırır və buradan da fəzaya yayır. Mən dərhal barmağımı dişlədim ki, bizim Qoçüstü məhəlləsindəki o qədər tullantı haradandır” [6, s.205].

“Marsa səfər” müəllifini düşündürən əsas məsələlərdən biri yeni dünyada beyinlərin dondurulması, daha aydın desək, manqurtluğun cəmiyyətlər üçün səciyyəvi hala çevrilməsidir. Məsələ ondadır ki, XX əsrin 80-ci illərində qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatov “Gün var əsrə bərabər” əsəri ilə sovet cəmiyyətindəki manqurtlaşmağa qarşı çıxır, göstərirdi ki, mərkəzi hökumətin iradəsi altında insanlar ciddi şəkildə robotlaşmağa məruz qalırlar [3, s.55]. 1990-cı illərdən dünyaya yeni düzən gəlsə də, yəni SSRİ deyilən imperiya dağılıb bir çox xalqlar milli dövlətçiliyə qovuşsa da, manqurtluq problemi nəinki aradan qalxmadı, əksinə, müxtəlif vasitələrlə insanların düşünmə qabiliyyətləri maksimum səviyyədə əllərindən alındı. Cəmiyyət hadisələrinə münasibətdə sadəcə

seyrçi qalma, başqalarının həyatına laqeydlilik adi hala çevrildi. Daha dəhşətli isə haqsızlıqlara, məmur özbaşnalıqlarına qarşı ziyalıların, alimlərin susması idi. Bu mənada Hüseyn Əsgərovun “Marsa səfər” əsərini fantastik pamflet də adlandırmaq mümkündür. Çünki müəllif zahirən marşlılardan söz açır, göz önündə isə yaşanan günün panoraması canlanır. Hər halda acınacaqlı hal idi ki, Atabəylər Dərbənddən İraq qədər bir ərazinin hökmdarı olmalarına baxmayaraq, Möminə Xatun türbəsi kimi monumental bir abidə ucaltdırıb öz adlarını nəsillərin yaddaşına yazdıqları halda, yeni nəsil imtiyazlıları isimlərinin baş hərflərinə uyğun binalar tikdirirlər. Bu cür mənəvi aşılarmaya H.Əsgərov hələ 1996-cı ildə belə etiraz edirdi: “Marsda ilk işimiz bələdçi tutmaq oldu. O, səfərboyu bizi müşayiət etdi, bir-birindən heyratamiz mənzərələr göstərdi. Bizi heyratlandıran bir də o idi ki, paytaxtda yeni binalar aşağıdan yuxarıya yox, yuxarıdan aşağı tikilirdi. İnşaatçılar əvvəlcə xəndək qazıb iri diametrli dəmir borunu betona pərçim edirdilər. Sonra onun üzərində daha bir boru qaynaq olunurdu. Beləliklə, binanın hündürlüyünə uyğun dəmir boru ucaldılır və nəhayət, ən hündür nöqtədən eninə də dəmir boru pərçimlənirdi. Təxminən “T” hərfinə bənzər bir konstruksiya əmələ gəlir, dayaq nöqtəsi yarandıqdan sonra binanın tikintisinə başlanırdı. Dayaqdan sallanan mənzil, yaxud ofislər nənnini xatırladır, külək əsdikcə yırğalanırdı. Belə binalarda yaşayan, yaxud işləyənlər daim mürəbbə vurduqlarından olduqca düşüncəli görkəm alır, söhbətə, tanışlığa həvəs göstərmirlər. Suala cavab vermələri üçün onlara xüsusi vasitələrlə, məsələn, bizlə təsir edib düşüncədən ayırmalısan. Mən həmin vasitədən istifadə edib ekstaz durumunda olan bir alimi bizlədim və bəzi suallarına cavab ala bildim” [6, s.205].

İnkaredilməz ki, cəmiyyət hadisələrinə biganə qalaraq özünün qapalı yaradıcılıq dünyasına çəkilmək, ictimai rəyin dəyişdirilməsinin vacibliyini unudaraq sadəcə tədqiqatlar aparmaq çağdaş Azərbaycan, eləcə də Naxçıvan aliminin əsas fərdi keyfiyyətlərindən biridir. Halbuki günün əsas problemi tədqiqat aparmaq deyil, mətbuatın imkanlarından faydalanaraq tədqiqatın nəticələrini ictimaiyyətə çatdırmaqdır. Uzun müddət Naxçıvan televiziyasında çalışan, dönmə-dönə müsahib tapmağın çətinlikləri ilə qarşılaşan Hüseyn Əsgərovun qələmə aldığı marşlı alim əslində yerdənkənar planetin üzvü deyil, vəzifəsini kitablar yazıb nəşr etdirməklə bitmiş hesab edən, televiziya verilişinə dəvətdən çoxsaylı bəhanələrlə boyun qaçıran naxçıvanlı alimdir. Digər tərəfdən, düşünürük ki, “Marsa səfər” əsərində ilk öncə alimlərdən bəhs edilməsi də müəllif tərəfindən düşünülmüş gedışıdir. Bu yolla H.Əsgərov cəmiyyət hadisələrinə biganəliyi səbəbindən Azərbaycan alimini ictimai qınağın hədəfinə çevirmişdir.

Maraqlıdır ki, “Marsa səfər” əsərini təhlil etmək bir qədər çətindir. Çünki müəllif cəmiyyət həyatındakı nöqsanları kompleks halında görə bilmiş, eyni qaydada da satira atəsinə tutmuşdur. Hüseyn Əsgərovun özünəməxsus satirası danışanda yüksək pafosla vətən və millətdən söz açan, məmləkət üçün isə heç bir iş görməyən məmurlara, xalqa xidmət yolu tutmaq əvəzinə səmərəsiz təkliflər irəli sürən alimlərə, maddi imkanlar zəminində alimlik dərəcəsi almağa çalışan şəxslərə, detektiv janrda cinayətkarlar haqqında əsərlər yazaraq oxucuları cəlb edən yazıçılara, hətta efiri cansıxıcı verilişlərlə dolduran jurnalistlərə ünvanlanıb. Guya Marsdan bəhs edən müəllif bildirir ki, bu planetdə sorğu zamanı susan cinayətkarları televizor otağına salırlar və bu isə ona dözülməz işgəncə vermək deməkdir. Hər halda istənilən oxucu görə bilər ki, Hüseyn Əsgərovun təqdim etdiyi televiziya verilişləri ilə bizlər həyatımızda hər gün qarşılaşırıq: “– Televizor otağı? Bu ki istirahət guşəsidir?

– Xeyr, bu adi televiziya kanalı deyil, efirdə azaraq kainatın ənginliklərində gəlib çıxır. Hansı planetə məxsusluğu da bəlli deyil. Bu televiziya yayımlanan verilişlərə, sosial-iqtisadi proqramlara baxmaq xüsusi düzüm tələb edir. Belə düzümlü tamaşaçıya isə Marsda hələ rast gəlinməyib. İnsan hüquqlarına zidd olsa da, istintaq prosesində son cəza üsulu kimi tətbiq edilir. Proses olduqca sadədir: Müttəhim xüsusi kresloya bağlayıb televizorla üz-üzə qoyurlar. Birinci saatda onda qan təzyiqi başlayır, sonra əsəb sarsıntısı keçirir, aritmiya və preeklampsiya mərhələsində ürəyin yüksək vurma həcmi, yəni işəmiya yüksək ümumi periferik müqavimətlə

müşayiət olunur. Bu zaman hemokonsentrasiya və plazmanın həcmnin azalması koagulopatiya əlamətlərini üzə çıxarır. Seans bayılma ilə bitir. Dinqo bir gün tab gətirib, sonra dozə bilməyib” [6, s.210-211].

Tam yəqinliklə demək olar ki, guya Mars planetinə aid söylənilənlər birbaşa Azərbaycan efirinə aiddir.

“Marsa səfər” əsərində müəllif səfər etdiyi planetdə televiziyadan sonra səhiyyədəki vəziyyətdən söz açır. Bu məqamda yəqinliklə demək mümkündür ki, Hüseyn Əsgərovun bəhs etdiyi məsələlərdən, böyük ustadı Mirzə Cəlilin publisistikasında olduğu kimi, “qan qoxusu gəlir.” Çünki “Marsa səfər”in müəllifi də bu fikirdədir ki, gündəlik həyatda, yaxud kağız üzərində yazılanlarda planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına, başqa sözlə, əvvəlki kitablarda deyildiyi kimi, sosializmdən kapitalizmə keçiddən söz açmaq çox asandır. Ən çətinini həmin keçidi təfəkkürlərə qəbul etdirməkdir. Əslində H.Əsgərovun fikrincə, təfəkkürlərin dəyişməsi zaman tələb etdiyi halda, insanların yaşadıkları yeni cəmiyyətdə bu proses zorluqla həyata keçirilir. Beləliklə, yeni cəmiyyətdə ictimai şüura təsirin qaba metodları müəllifin haqlı etirazına səbəb olmuş və “Marsa səfər” əsərində həmin etiraz belə ifadə edilmişdir: “... Bir köşkün qarşısından keçəndə bağırıtı səsləri eşitdik. Bələdçi bildirdi ki, içəridə əməliyyat gedir, bu əməliyyatlar narkozsuz aparıldığından xəstələr şiddətli ağrı duyurlar...”

Biz içəridə xəstəxanadan əsər-əlamət görmədik. Palatalar əvəzinə emalatxana və sexlər vardı. Hər yerdə təyinatə uyğun müxtəlif əşya və alətlər düzülmüşdü. Burğu sexinin qarşısında xeyli adam vardı. Bələdçi bizə izah etdi ki, Marsda tez-tez dövlət çevrilişi olur. Adamların dünyagörüşü iqtidarın yürütdüyü təbliğat əsasında formalaşır. Növbəti çevrilişdən sonra vətəndaşlar yeni rejimə uyğunlaşır. Amma bu proses – yəni adaptasiya heç də asanlıqla baş vermir. Ölkə vətəndaşlarının şüurundan heç də köhnə ab-havanı çıxarmaq olmur. Bu məqamda onlar könüllü olaraq xəstəxanaya gəlir, əməliyyat olunurlar. Əməliyyat isə belədir: Xəstə stula bağlanır, həkim, əslində ona xarrat da demək olar, burğu ilə onun ənsəsində kiçik bir deşik açır və köhnə rejimin ab-havası oradan çıxır” [6, s.211].

Müəllif zahirən Mars planetində xəstəxanada gördüklərindən danışır. Göz önündə isə 1990-1995-ci illərdə bəzi polis idarələrində baş vermiş yüzlərlə hadisə canlanır ki, həmin hadisələrə dair o dövrün mətbuat səhifələrində çoxsaylı materiallara rast gəlmək mümkündür. Başqa sözlə, H.Əsgərov qəti şəkildə yeni cəmiyyətə keçidin zor ilə reallaşdırılmasının əleyhinədir. Müəllifə görə, ictimai şüurun aşağı səviyyədə olması səbəbindən yeni cəmiyyətə keçiddə hər kəs öz bildiyini edir. Daha doğrusu, vəzifəsindən, cəmiyyətdə tutduğu mövqedən asılı olmayaraq hər kəs qazanc əldə etmək fikrindədir və bu düşüncə çox vaxt heyranəmiz hadisələrin meydana çıxması ilə nəticələnir. Göründüyü kimi, Hüseyn Əsgərov da Azərbaycanın digər maarifçi ziyalıları kimi, o fikirdə olmuşdur ki, cəmiyyətləri dəyişməyin yolu təfəkkürdən keçir, əks halda insan öz həyatında hər gün müxtəlif eybəcərliklərlə qarşılaşmalı olur: “Biz təhsil, əhəlinin sosial müdafiəsi, ekologiya, mədəniyyət və turizm, iqtisadi inkişaf, milli təhlükəsizlik, ədliyyə sistemində də heyranəmiz halların şahidi olduq, hamısını sadalayıb vaxtınızı almaq istəmirəm.

Nəhayət, səfərimiz başa çatdı. Bələdçi göstərdiyi xidmətə görə bizdən xeyli pul tələb etdi, çox da çənə-boğaz etmədən istədiyi pulu verdik. Yeri gəlmişkən, marslıların pula aludəçiliyini də təbii saydım. Çünki olduqca az maaş alırlar. Belə ki, bir aylıq maaşla ailəni beş-altı gün dolandırmaq olar. Biz təəccüb elədik ki, görəsən, ayın qalan günləri bu bədbəxtlər nəynən dolanırlar, ət yemirlərmi, qənd yemirlərmi, qatıq aşı içmirlərmi, pal-paltara hardan pul tapırlar, “Toz içində çiçək” filminə baxmadan sınıq qəlblərini necə ovundururlar. Biz bu suallarla kimə müraciət etdiksə, cavab verən olmadı. Nəhayət, Marsdan çıxı-çıxa üləmalardan birini bizlədim, o da mənə əyri-əyri baxıb, – məgər bilmirsiniz necə yaşayırıq, ya bizi dolamısınız, sən öl, sizə elə dolaq gələrəm, elə sarıyaram ki, ömrünüz boyu yadınızdan çıxmaz, – deyə məni qovdu.

Xülasə, suallar çox, cavablar isə yox. Biz Marsdan ayrılanda bütün bu suallara cavab axtarır

və fəxr eyləyirdik ki, nə yaxşı ki, biz Marsda yox, Yer kürəsində yaşayırıq və nə yaxşı ki, bizim gözəl Yer kürəmiz Marsdan milyon kilometrə uzaqdadır” [6, s.215].

İnkaredilməz ki, bu deyilənlər 1990-cı illərin əvvəllərində milli istiqlaliyyət naminə həyatından keçməyə hazır olan Azərbaycan insanına aiddir. Daha doğrusu, “Marsa səfər”in baş qəhrəmanı blokadada yaşaya-yasaya böyük Azərbaycanın problemlərini daha aydın görən, dövlət müstəqilliyinin təntənəsi naminə mücadilə aparan, Heydər Əliyev ideyalarına sadıq, eləcə də çoxsaylı həyat qayğıları ilə əhatə olunmuş fədai Naxçıvanlıdır.

Nəticə / Conclusion

Hüseyn Əsgərovun “Marsa səfər” əsəri müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında satirik fantastik publisistikanın səviyyəsindən danışmağa imkan verir. Bu əsəri, müəyyən mənada, fantastik səyahətnamə də adlandırmaq mümkündür. Əsərin səyyah qəhrəmanı Azərbaycan oxucusunu 1990-cı illər Naxçıvanına aparır, yeni cəmiyyət quruculuğunun insanlar üçün nə qədər çətinliklər yaratdığını göz önündə canlandırır. Maraqlıdır ki, “Marsa səfər” əsəri məhz Mirzə Cəlilə məxsus məmləkət sevdası ilə qələmə alınmışdır. Müəllifin publisistik fantastikası bizlərə möcüzəli bir dünya təqdim edir və yadımıza düşür ki, həmin möcüzələri biz özümüz yaşamışıq.

Ədəbiyyat / References

1. Abbasova L. Fantastika janrında əsərlərin yaranması tarixi və nəşri problemləri // – Bakı: Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi, 2018, № 3 (21).
2. Ağamirzəyev Ə. Publisistikanın nəzəri əsasları / Ə. Ağamirzəyev. – Bakı: Mütərcim, 2018, 152 s.
3. Aytmatov Ç. Seçilmiş əsərləri / Ç. Aytmatov. – Bakı: Şərq-Qərb, 2009, 760 s.
4. Cəfərov İ. 1990-1995-ci illərdə Naxçıvan ədəbi mühitində publisistikanın inkişafı. – Naxçıvan: Naxçıvanda bədii-filoloji fikrin tarixi, inkişafı, perspektivləri (1990-2025-ci illər). Əcəmi, 2022, 248 s.
5. Əsgərov H. Bizi deyib gəlmiş dahi // “Xalq” qəzeti, 2026, 21 fevral.
6. Əsgərov H. Aylı bir gecə / H. Əsgərov. – Naxçıvan: Əcəmi, 2014, 360 s.
7. Fransua Rable. Qarqantua və Pantagruel / Fransua Rable. – Bakı: Öndər nəşriyyat, 2005, 304 s.
8. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri. 6 cildə, I cild. – Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 400 s.
9. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 cildə, I cild. – Bakı: Elm və təhsil, 800 s.
10. Tahirli A. Bütün türklərin tərcümanı // A. Tahirli. – Bakı: Ozan, 2012, 312 s.
11. Todorov T. The fantastic: a structural approach to a literary genre: [Elektron resurs] / amazon. <https://www.amazon.com/Fantastic-Structural-Approach-Literary-Genre/dp/0801491460#>
12. Rzayev M. Heydər Əliyevin xarici siyasəti və Azərbaycanın beynəlxalq uğurları // DergiPark. Akademik tarix və düşünce dergisi, 2023, №10 (1).